

ADAM SMITH VE EĞİTİMİN ÖNEMİ

M. Çetin HACIOSMANOĞLU*

I

Çalışmamızı sunmadan önce Sayın Hocam Bedri Gürsoy'un aziz anısı önünde saygıyla eğilirim.

Gerek fakülte hayatımda gerekse meslek hayatımda hocamızın felsefi espirilerle dolu sohbetlerinden yararlanmak mutluluğunu elde ettim. Sohbetleri her yönü ile doyurucu idi. Bu sohbetlerini zaman zaman veciz deyişlerle süslerdi. Bunlar içinde beni en çok etkileyen "Kem alat ile kemalat" olmaz veciz deyişi olmuştur. Gerçekten de kötü alet edevatla ilim irfan yapılamaz, ülke gelişemez. Nitekim gelişmenin temel motoru insan unsuru olup herşeyden önce onun eğitimi gerekir.

Ekonomik gelişme ve başarı için temel koşul toplumun ekonomize olmasıdır. Toplumun ekonomize olması içinse fertlerinin sağlam bir eğitimle donatılmaları gerekir. Nitekim iktisat ilminin kurucusu Adam Smith de bu hususa değinmiş ve insan unsuruna yapılan yatırımın yani eğitimin gelişimin temel motoru olduğunu görmüştür. Fakat benim burada sözünü ettiğim ansiklopedik ve birbirinden kopuk bilgileri veren bir eğitim sistemi değildir. Beklediğim insanların yaratıcılık yeteneklerini geliştiren, onlara yeni ufuklar veren ve kendilerine yeterli bir hayat kurabilmelerini sağlayan bir eğitim sistemidir. Ancak bu şekilde ülkemiz bir memur devleti, insanlarımız da kapı kulu olmaktan kurtulabilir, devlet bütçemiz maaş bütçesi olmaktan çıkabilir.

Son olarak, bu vesile ile makro meselelere yönelmemi teşvik eden değerli hocam Sayın Tuncer Bulutay'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ekonomi bilimi tarihçileri daha çok Smith'in "Laissez - Faire" konusundaki çalışmaları üzerinde durmuşlardır. Ama, Smith'in gözden kaçmış bir yönü daha vardır. O da, Smith'in eğitime verdiği önemdir. Smith'in en tanınmış yorumunu Viner, Journal Of Political Economy'nin 1927 Nisan tarihli 35. cildinde yapmıştır. Makalesinin başlığı "Adam Smith and Laissez - Faire" dir. Bu makalesinde Viner, Smith "Laissez - Faire'nin

* Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Baş Hesap Uzmanı

katıksız savunucusu olmadığını iddia etmiştir. Ona göre Smith aslında hükümet faaliyetlerinin esnek olmasını savunmuştur. Bilhassa toplumsal refah sözkonusu olduğunda Smith hükümet faaliyetlerinin genişletilmesine taraftardır. Doğal olarak, bunun için hükümetlerin, bazı standartlarını düzeltmesi, daha geniş sorumlulukları üstlenebileceğini kanıtlaması gerekiyordu. Hükümetlerin düzeltmesi gereken standartlardan en önemlisi bilgi ve beceri "competence", dürüstlük ve toplumsal ruhtur. Ama Viner'in de belirttiği üzere Smith dönemi İngiliz hükümetleri bilgi ve beceriden yoksundular. Etkin değillerdi. Ve bir bozulma "Corruption" süreci içinde idiler. Bunların doğal sonucu olarak Smith; hükümetlerin kapasitelerinin ekonomik olaylara müdahaleler yoluyla toplumsal refahı artıramayacaklarına inanıyordu.

Viner'e göre 18. yüzyıl İngiliz hükümetlerinin düşük kalibrası Smith'in "Laissez - Faire"i tercih etmesine yol açmıştır. Ayrıca bir çok bilim adamı da aynı konulara değinmiştir. Örneğin Elie Halévy "The Growth of Philosophic Radicalism" adlı eserinin 104. sayfasında; "Acaba icraat ve hukuk gücü açısından İngiltere 18. yüzyıldaki durumundan daha zayıf bir düzme hiç düşmüş müdür? sorusunu sormakta ve yanıt olarak; "Liberal tezler, bu yönetsel uyuşukluk ve zayıflık ortamında sağlam destekler bulmuştur." demektedir. Smith'in "Laissez - Faire"e bakışının en son analizlerinden birisini de Tucker "Progress and Profits in British Economic Thought, 1650 - 1850" adlı eserinde yapmıştır. Tucker eserinin 71. sayfasında Smith'i en çok etkileyen şeyin yönetsel uyuşukluk ve zayıflık olmadığını ifade etmiştir. Tucker'e göre Smith'i en çok etkileyen şey; hükümetlerin toplumun menfaatlerinin aksine tüccar ve sanayici kesimin menfaatleri karşısındaki kralcı çok kralcı tavrı olmuştur. Bununla birlikte Tucker'in bu argümanı bilgi ve beceriden yoksun hükümetlerin ortaya koyduğu sonuçları da içermektedir. Çünkü hükümetlerin sermayedar sınıfın lehine duyduğu gönüllü hizmet arzusu, aynı zamanda toplumun genel menfaatleri ile sermayedar sınıfın menfaatleri arasında bir seçim yapabilmek yeteneksizliğinin de bir kanıtıdır. Bu açıdan Tucker'in yorumu esasta Viner ile Halévy'ninkilerden fazla farklı değildir.

Hükümetlerin standartlarıyla Smith'in "Laissez Faire" konusundaki görüşlerini doğrudan veya dolaylı şekilde irtibatlandıran genel argümanlardan şu sonuç ortaya çıkmaktadır : Hükümetler gelişen bir ekonomide meydana gelen ekonomik sorunları daha iyi kavrayıncaya kadar merkantilist politikalarda ısrar etmek toplumsal refahın artışını engellemekte ısrar etmek demektir. Bu itibarla toplum serbest rekabetin meyvelerini topladıkça hükümetlerin standartları düzelecektir. Ancak Smith'in "Laissez - Faire" konusundaki görüşlerini araştıranlardan hiç biri Smith'in bunun nasıl başarılabacağı hususunda herhangi bir görüşü olup olmadığını araştırmamıştır.

Smith'in politikaya ilişkin görüşlerine farklı açıdan bakılan bu makalede; hükümetlerin bilgi ve becerileri ile etkinliklerini arttırmak suretiyle insan ilişkilerini değiştirme yöntemleri konusunda önemli görüşleri olduğunu anlatmaya çalışacağım. Aşağıdaki bölümlerde anlaşılacağı üzere bu görüşlerin büyük kısmı günümüz dünyasında da geçerliliğini korumaktadır.

Şimdi çalışma planını ana hatlarıyla özetlemeye çalışacağım. Çalışmayı dört ana bölüm halinde sunmaya çalıştım. Şu anda okumakta olduğumuz I. bölümde Smith'in eğitim konusundaki görüşlerini inceleyen ana çalışmaları özet olarak sundum. İzleyen II. bölümde iki hususu tartıştım. Bunlardan birincisi Smith'in eğitime atfettiği yararlar. Ki bunlar onun doğal liberallik doktrininin ayrılmaz bir parçasıdır. İkincisi ise Smith'in eğitimin etkileri konusundaki analizlerinin onu, Viner'in iddialarının ötesinde "Laissez -

Faire"nin doktriner avukatı konumuna getirmesidir. Çalışmanın III. bölümünde ise, "Laissez - Faire"nin dayanağını teşkil eden demokratik hükümetlerin etkinliklerinin temel taşı olarak Smith'in eğitimi görmesini tartışım. IV. ve sonuncu bölümde çalışmanın özet bir değerlendirmesini yapım.

II

Bilindiği gibi; Smith; "Milletlerin Zenginliği" adlı çalışmasında kişi başına üretimi maksimize etme yollarını araştırmıştır. Üretim, değişim ve bölüşüm teorilerinde maddi refahın en iyi şekilde nasıl arttırılacağını göstermeye çalışmıştır. Argümanları, ekonomik gelişmenin eğitimle yakından bağlantılı olmasına inanması nedeniyle daha ziyade hükümetlerin eğitim olanakları sağlayabilmesine dayanmaktadır.

Smith üretimde verimliliği arttıran en önemli faktörün işbölümü olduğunu düşünmüştür. Ama artan üretimin yararlı etkileri, üyelerinin büyük kısmının eğitimine gerekli önemi vermeyen toplumlarda oldukça sınırlıdır. Smith bu sorunu şu şekilde tartışmıştır : İş bölümünün bir sonucu olarak yıllık üretim artışının nedeni iş gücünün etkin kullanılması, zaman tasarrufu ve makinalaşma alanındaki ilerlemeler (teknik icatlar)dir. Bunlar içinde en önemlisi makinalaşma alanındaki yenilikler, teknik buluşlar ve icatlardır. Fakat iş bölümü bu yeniliklerin meydana gelmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Şöyle ki; insanlar zihinlerini tek bir konuda topladıkları zaman bir şeyin elde edilmesine ilişkin daha kolay ve pratik yöntemleri kolayca bulabilirler. Ama zihinleri çeşitli konular arasında verimsizce dağıldığı zaman daha kolay yöntemleri arayıp bulma olasılığı azalır. Buna karşılık insanların uğraşı konularındaki azlık onlarda zihinsel tembellik yaratır. Bu ise onların yaratıcılık ve yeni buluşlar peşinde koşma isteklerini köreltir. Sonuç olarak, işgücünün yararları sınırlı kalır. Dolayısıyla Smith'e göre, bir aşamadan sonra iş bölümünün daha ileriye götürülmesi teknik buluşları olumsuz yönde etkiler. Bu ise doğal olarak üretimde düşüşlere yol açar. Ancak; bu iddialar, eğitime gereken önemi vermeyen toplumlar içindir. Çünkü iş bölümünün insanlarda yolaçtığı kalitesel bozukluklar genel eğitim vasıtasıyla düzeltilebilir.

Buna mukabil genel eğitim düzeyi yüksek bir toplumda ise iş gücünün verimliliği arttırıcı kapasitesi sermaye birikimi oranıyla sınırlıdır. Çünkü iş bölümünün uygulanabilirliği yeni tasarruf ve yatırım oranına bağlıdır. Bu bağlamda, sermayedarların davranışları oldukça hırslı ve bencilcedir. Bunun nedeni kârlardan tasarruf yapan sınıf olmalarıdır. Dolayısıyla sermayedarları teşvik eden saikler kontrol altına alınmalıdır.

Sermayedarların ana saiki kendi getiri oranlarını maksimize etmektir. Ama bu arzuları diğer iki sınıfın (mülk sahipleri sınıfı ile işçi sınıfının), menfaatleriyle çatışmaktadır. Doğal olarak yüksek kâr oranını elde etmek sermaye sahipleri için bir avantajdır. Fakat serbest rekabet ortamında sermaye büyüdükçe kâr oranı düşme eğilimi gösterir. Bu ise büyüyen bir ekonomide sermayedar sınıfın menfaatlerini ters yönde etkiler. Çünkü, üretimin ve sermaye birikiminin artması işgücü talebini artırır. Sonuçta ücretlerde artışlar meydana gelir. Ücretlerin artışı ise kiralari arttırmak suretiyle gayrimenkul sahipleri lehine bir durum yaratır. Bu nedenle serbest rekabet, toplumun büyük çoğunluğunun lehinedir. Dolayısıyla teşviki ve geliştirilmesi gerekir. Buna karşılık sermayedarların piyasasının genişlemesi ve rekabetin sonuçlandırılmasında yüksek kâr aramalarının gerçekleştirilmesi bakımından geniş menfaatleri vardır. Kuşkusuz piyasanın genişlemesi kamunun da lehinedir. Ama rekabetin aksatılması,

normalin üzerinde kâr elde etme imkânı yaratır. Bu ise kötü ve haksız bir vergilendirmeye benzemektedir.

Sermaye sahipleri toplumda az sayıdadırlar. Buna karşılık rekabeti sınırlamak, onu aksatmak suretiyle menfaatlerini en iyi şekilde koruyup sürdürebilirler. Bu amaçlarına, yaptıklarının kamu yararına olduğuna hükümetleri ikna etmek, bir anlamda kandırmak suretiyle ulaşabilirler. Sonuçta toplumda rekabeti kısıtlayan buna karşılık kârların yüksekliğini koruyan düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Smith döneminde sermaye sahiplerince yönlendirilen hükümetler hep merkantil sistemi geliştirmeye çalıştılar. Aslında o dönem yöneticileri gelişen ekonominin prangalarının kırılması için merkantilizmden fazlaca bir yarar beklemiyorlardı. Ama eğitim düzeyleri açısından başka bir şey yapmasını da bilmiyorlardı. Özetle; Smith, az sayıda haris insanın çoğunluğun menfaatleri aleyhine, kendi menfaatleri lehine hükümetleri ikna edebildiklerine inanıyordu. Fakat ekonomi gelişikçe yararlar artacak, sermayedarların haris istekleri gemlenecektir. Böylece üretimin daha adil bölüşülmesi gerçekleşecektir.

Bu bağlamda Smith'in temel sorunu serbest rekabetin varlığının nasıl sağlanacağı olmuştur. Bunun için; sermayedar sınıfca önerilen ticaret ve sanayie ilişkin düzenlemelerin diğer sınıfların temsilcilerince sıkı sıkıya incelenip eleştirilmeden uygulamaya konulmasını talep eden argümanına etkinlik kazandırılmalıdır. Doğal olarak buna paralel şekilde hükümetler de standartlarını iyileştirmeye çalışmalıydılar. Fakat bunu gerçekleştirebilmek için diğer iki sınıfın eğitim standartlarının da yeterli boyutlarda olması gerekir. Halbuki genelde bu sınıflar özellikle işçi sınıfı, eğitim düzeyi itibarıyla çıkarılacak kanunları etkileyip değiştirecek kapasiteden yoksundurlar. Çoğu kez çıkarılan her kanunu kabullenmek durumunda kalmaktadırlar.

Smith'in yaşadığı dönemdeki işçi sınıfının ve mülk sahiplerinin eğitim düzeyleri uygulanan ekonomi politikalarını değerlemek ve onları etkilemekten uzaktı. Ancak Smith, hükümetlerin bilgi ve becerileri ile etkinliklerinin kamu oyunun büyük kesiminin yararını iyileştirilebileceğine inanıyordu. Bunun gerçekleşmesi ve rekabet güçlerinin kamu yararına çalışabilmesi için; işçi ve mülk sahipleri sınıfı mensuplarının hem kendi ve hem de toplumun menfaatlerini değerleyebilecek düzeye ulaşmaları gerektiğini düşünüyordu. Özellikle hükümetlerin standartlarının yöneticilerin azınlığın menfaatleri ile çoğunluğun menfaatleri arasında ayırım yapabilecek düzeye çıkarılmasını istiyordu. Smith gerekli değişiklikler setini; baht ve mevki sahibi insanların eğitimindeki iyileştirmelerden başlayan ve eğitim olanaklarının sıradan insanlara ulaştırılması yönünde gelişen bir akım olarak düşünmüştür. Bu husus özellikle vurgulanmalıdır. Smith'in eğitime ilgili tartışmalarının ayrıntılarına burada girmeye gerek yoktur. Ama Smith'in ulaştığı sonuç önemlidir. Ve bilmekte yarar vardır. "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinin 273. sayfasında Smith şöyle demektedir :

"Eğitilmiş ve görgüli insanlar, ferden kendilerini saygıdeğer kişiler olarak görürler. Ayrıca yasal denetçilerin de saygılarını elde etme olasılığı yüksektir. Ayrıca; bu kalitede insanlar menfaatlerini ilgilendiren konularda titiz incelemeler yapmaya, olayları sonuçlanıncaya kadar sıkı bir şekilde izlemeye daha yatkındırlar."

Yukarıda ortaya konan sonuç üç önemli noktayı içermektedir. Bunlardan ilki; eğitilmiş toplumun eğitimsiz topluma göre hükümet politikalarını etkilemede daha iyi bir konumda olduğudur. İkincisi, eğitilmiş insanların uygulanan politikaları etkileme

çabalarının kamu menfaatleri ile ferdi menfaatler arasındaki farkın daha bilinçlice anlaşılması esasına dayanmasıdır. Smith'e göre toplumun menfaatleri, çoğunluğun menfaatleriyle el ele gitmektedir. Üçüncüsü ise, eğitimin yararlarının nihai tahlilde, toplumun büyük çoğunluğunun saygı duyduğu, önderleri yaratmasıdır. Yani liderler politik kararlarını azınlığın baskısı ile değil kendi vicdanlarına göre alma olanağına kavuşurlar.

Bu açıklamalardan; Smith'in hükümet standartlarının düşüklüğünün en önemli sebebi olarak neden, yönetici sınıf üyelerinin hem kendilerinin ve hem de sıradan insanların eğitimindeki başarısızlıklarını gördüğü daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü; eğitimdeki genel yetersizlik; aslında sermayedar sınıfa kamuyu yanlış yönlendirme olanaklarını sağlayan bir araçtır. Daha da kötüsü yönetici sınıfın rekabeti bozucu onu sınırlayıcı yönde yanlış yönlendirebilme olanağını sermayedar sınıfa sağlamasıdır. Sermayedar sınıf diğer iki sınıfa göre ekonomik konulara daha yatkındır. Bunun sonucu olarak alınan çeşitli politikaların etkilerini kendi menfaatleri açısından doğru ve zamanında değerleyebilmektedirler.

Smith'in iyi bir hükümetle eğitim arasında sıkı ilişki olduğu şeklinde ortaya koyduğu postulası, o dönem İngiltere'deki hükümetlerin kompozisyonu ve uygulanan eğitim sistemi hakkındaki söyledikleriyle daha iyi anlaşılacaktır. Yöneticiler ana kural olarak toplumda zenginlik ve mevki sahibi insanlar arasından seçilirler. Gelişmiş ticari bir toplumda hükümetler, hiyerarşi ilişkisi ile bunun devamı iteatkârlık ilişkisine dayanırlar. Belli bir iktidara ulaşan insanlar da benzeri ilişkilere girerler. Çünkü; kişisel yetenekler, yaş, baht ve doğum itibarıyla diğer insanlara göre daha üstün niteliklere sahiptirler. Hepsi birlikte ortaya çıktığı zaman sözkonusu niteliklerden son ikisi iteatkârlık bağlarının meydana gelmesinde önemli role sahiptirler. O dönem İngiltere'sinde sermayedarlar sınıfı yönetimden ve yönetici sınıftan dışlanmış olup bu sınıfa ilişkin ünvan ve menfaatlerden yoksundular. Toplumun çoğunluğunun özgürlüklerinin kısıtlanmāsına ilişkin alınacak kararlardan sorumlu olmaları hesabıyla yönetici sınıfın kamu yararına çalışması için uygun şekilde eğitilmesi gerekir.

İşte Smith'in açık şekilde ortaya koyduğu sorun. Üniversite ve okullarda sadece zengin çocuklarının avantajlı konumda olduğuna değindikten sonra Smith o dönemin üniversitelerine sert ama haklı bir eleştiri kampanyası başlatı. "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinin 254. sayfasında profesörlerin büyük kısmının yıllardır eğitimi bıraktıklarını söylüyordu. Yine aynı eserin 254. sayfasında üniversitelerde gençliğe doğru dürüst bir şey öğretilmediğini ve yeterli eğitim olanaklarının sağlanmadığını iddia ediyordu. Smith özel okulları daha kaliteli buluyor ama onların da benzeri yanlışlıklar taşıdığını söylüyordu. Örneğin Milletlerin Zenginliği adlı eserinin 254. sayfasında; "İngiltere'de özel okullar üniversitelerden daha az bozulmuşlardır. Ama buralarda gençliğe sadece Grekçe ve Latince öğretiliyordu. İşte öğretmenlerin öğrettikleri ve onlardan öğretmeleri beklenenler." diyordu.

Smith yalnızca döneminin üniversitelerini eleştirmekle kalmamıştır. Ayrıca hükümet kademesinde görev alanların kapasiteleriyle ilgili olarak hayli aşağılayıcı eleştirilerde de bulunmuştur. Smith'e göre bir çok zengin aile çocuğunu üniversiteye göndermektense kıta Avrupasından uzunca süren bir seyahate göndermeyi yeğlemiştir. Bu uygulama giderek bir modaya dönüşmüştür. Smith bu durumun sorumlusu olarak üniversiteleri görüyordu.

Smith; yönetici sınıfın kötü eğitim görmesi sonucu hükümetlerin azınlığın menfaatleriyle kamunun menfaatleri arasında akıllı bir tercih yapamadığını söylemiştir. Bu nedenle merkantil sistemin yol açtığı zararlı düzenlemeler ortadan kaldırılmalı, eğitim standartları düzeltilmelidir. Sözcüğü eserin 435. sayfasında açıkladığı üzere Smith'e göre bu iş en iyi şekilde rekabet sonucu standartları yükselen ve öğretme görevlerini başarıyla ifa eden öğretmen ve profesörler vasıtasıyla gerçekleşir. Toplumun fakir olan büyük kısmı çocuklarını eğitilebilecek mali imkanlardan yoksun olduğu için Smith hükümetlerden bu kesime de enazından temel eğitim imkanı sağlamalarını talep etmiştir.

Smith'e göre baht, ve mevli sahibi insanların dar görüşlülüğü ve eğitimin yararlarının gerçekleşmesinin zamanı alması nedeniyle, liberal ekonomi politikalarının doğuşu ve yararlarının meydana gelişi tedrici bir şekilde olacaktır. Doğal olarak tam rekabetin olması hiçbir zaman mümkün değildir. Bu nedenle toplum içinde daima menfaat çatışması olacak ve bunlar arasında bir harmonizasyon kurulamayacaktır. Sermaye sahipleri hükümetleri etkilemeye çalışacaklardır. Dolayısıyla İngiltere'de serbest ticareti ebediyen yaşayacak şekilde restore etmeye çalışmak, bunun gerçekleşeceğini ummak saçmalıktan başka bir şey değildir. Ama bilgili becerikli ve etkili bir hükümet azınlığın menfaatleri dolayısıyla meydana gelebilecek sapmaları azaltacaktır. Smith'e göre milli gelirin daha adil bölüşümü aslında sosyal ve toplumsal menfaatlerin daha iyi, daha bilinçlice anlaşılmasının bir sonucudur. Yoksa sermayedar sınıfın karakterindeki iyiye gidişlerin değil. Son olarak şunu söyleyebilirim ki Smith aslında analizlerinde; nihai tahlilde düşük kârlılığa razı olmaktan öte bir anlamı olmayan fiyat yükselişi ücret düşüşü tuzağına sermayedar sınıfın irrasyonel şekilde kendisini düşürebileceğini tahayyül edebilecek kadar gerçekçi hareket etmiştir.

Anlaşılabileceği üzere Smith eğitiminin toplumun refahına katkısını iyi bir şekilde kavramıştır. Şöyle ki; eğitim her şeyden önce işbölümü üzerindeki olumlu etkileri vasıtasıyla yıllık üretimi hem kalite hem de miktar olarak olumlu etkiler. Çünkü, eğitimli ve kaliteli elemanların yer aldığı bir üretim ortamında daha iyi ve daha çok mamul üretimi böyle olmaktan yoksun bir ortama göre daha kolaydır. İkinci olarak, eğitim hükümetlere ve kamu otorite, sermayedar sınıfın genel kamu menfaatlerine aykırı gelir dağılımını değiştirmeye girişimlerine karşı çıkma olanağını sağlar. Smith eğitim ve onun etkilerine ilişkin tartışmalarında üretim ve bölüşüm açısından en yararlı ekonomi politikasını, serbest rekabetin bir unsuru olarak görmemiştir. Buna mukabil sözcüğü tartışmalarında daha ziyade serbest rekabetin ve bu rekabete ilişkin yararların restorasyona tabi tutulabileceğine değinmiştir.

Buraya kadar Smith'in eğitimle ilgili görüşlerinin sermayedar sınıfla ilgili yönlerine değindim. Şimdi özet bir şekilde tüketicilerle ilgili yönlerini ele alalım. Smith kapitalist sistemin değişim (mücadele = exchange) mekanizmasını incelerken her ferdin kendi menfaatlerinin gözeticisinin (diğer bir deyişle o menfaatlerin değerlendiricisinin) yine kendisi olduğunu dolayısıyla serbest rekabet ortamında bir şey karşılığında değiştirilen başka bir şeyin en yüksek tatmini sağlayacağını düşünmüştür. Ancak; bu her ferdin değişim sonunda ne elde edeceği hususunda kesin bilgi sahibi olduğu varsayımıyla mümkündür. Smith'e göre serbest rekabet ortamı böyle bir durumun olmasını garanti edemez. Gerçek hayatta; sermayedar bir diğer deyişle işadamları sınıfının tüketicileri kandırma olasılıkları her zaman yüksektir. Örneğin çeşitli reklamlar ve etkileşim sonucu tüketiciler satın alacakları mallar hakkında yanlış yönlendirilebilirler. Bu sorunu çözmek için Smith, tüketicie mücadele sonunda ne elde edeceğini değerlendirme olanağı sağlayan kesin düzenlemelerin yapılması gerektiğini iddia etmiştir.

Burada şunu vurgulayalım ki; sözkonusu düzenlemeler tüketicilerin nasıl tercihte bulunacaklarını öngören bir talimatlar seti değildir. Buna karşılık o düzenlemeler tüketicilere davranışlarında akıllı ve daha etkin olma imkanı sağlayan bir araçlar setidir. Diğer taraftan bahis konusu düzenlemeler sermayenin nerelere tahsis edileceğini de gösterirler. Ayrıca, öngörülen düzenlemeler üretimin ne miktarda olacağını da belirler. Ancak toplumun refahı artırılabilecek bazı alanlarda tüketicilerin menfaatlerini koruyacak önlemlerin alınması da gereklidir. Bu alanda Smith dönemi İngiltere'sinde de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar Smith'in merkantil sistemin ender olarak onayladığı vechelerini teşkil etmiştir. Mamafih Smith'in o dönem hükümetlerinin bu konularda duyarlı hareket edip etmediklerini düşündüğü biraz şüphelidir. Çünkü giderek karmaşıklaşan bir toplumda bir çok şey hükümetlerin sermayedar sınıfla tüketicilerin çatışan menfaatlerini yorumlayabilmesine bağlıdır. Eğitimin hükümetin ve memurların bilgililik ve etkinlikleri üzerindeki tesirlerine ilişkin analizlerinden Smith'in eğitimi bir parlamentonun, ekonomiye ve topluma müdahale edecek kanunların konulmasında eğitimsiz bir parlamentoya göre daha iyi konumda olduğunu düşündüğünü söyleyebiliriz. Ancak Smith bu hususu çalışmalarında açık şekilde ortaya koymamıştır. Fakat muhtelif vesilelerle hükümetlerin tüccar ve sanayicilerin taleplerine karşı çıkmalarındaki başarısızlıklarını eğitimin yararları konusundaki görüşleriyle bağlantılandırması bu konudaki tavrını açık şekilde ortaya koymaktadır.

Smith'in liberal ekonomi politikalarına ilişkin çalışmalarında yeralan üretim, dağıtım ve bölüşüm konusundaki görüşleri önemli ölçüde eğitim standartlarındaki iyileşmelere dayanır. Ama sadece daha bilgili ve etkin bir hükümetin varlığına bakarak bunların da diğer merkantil politikalar gibi geçici olduğunu Smith'in düşündüğü sanılmamalıdır. Tersine eğitimin yararlarına ilişkin analizleri tabii liberalizme ilişkin görüşleriyle tam bir tutarlılık içindedir.

Bu son argümanı kabul edilirse, Viner'in Smith'in hükümetler dolayısıyla esnek bir görüşe sahip olduğu iddiası daha anlamlı hale gelecektir. Yani ancak hükümetlerin bilgi ve etkinlikleri arttığı ölçüde ekonomik hayata müdahaleleri genişletilebilir. Aslında serbest rekabetin devamı ve daha iyi çalışması için Smith devlet müdahalelerine fazla karşı değildi. Her şeyden önce devletin rolünün artmasını gerektiren iki önemli alan vardır: Bunlardan birincisi rekabete rağmen tekellerin doğuşunun önlenemediği dolayısıyla irrasyonel kaynak tahsisinin sözkonusu olduğu alanlardır. İkincisi ise ferdi çıkarların maksimum düzeyde tatmini için tüketicilerin korunması gereken alanlardır. Her iki alanda da yapılacak devlet müdahaleleri rekabeti güçlendirmek suretiyle toplumsal faydaları yükseltecektir. Bunun için doğal olarak hükümetlerin toplumda çatışan menfaatleri değerlendirirken yanlış muhakemelerde bulunmaması gerekir. Ayrıca Smith'in serbest rekabetten vazgeçilmesi gerektiğini söylediği bir kaç alan daha vardır. Fakat bunlar daha ziyade geçici karakterdedir. Ve Smith'in serbest rekabet lehine görüşlerini esasta değiştirmemektedir.

Smith'in tüm ekonomi politikalarının yönlendirmesinde eğitimin rolü hakkındaki görüşlerine son vermeden önce bu alanda çalışan iki akademisyenin araştırmalarını dikkate almakta yarar vardır. Bunlar E.G. West (Education and State, 1965) ile W.J. Samuels'dir. (The Classical Theory Of Economic Policy, 1966) Söz konusu iki akademisyene göre Smith eğitimin rolünü ekonomik büyümeye ilişkin analizlerinden ayrı olarak ele almıştır. Her ikisi de Smith'in eğitimin düzeltilmiş standartlarından söz ettiğini, dolayısıyla sanayileşme ile birlikte gelen bir kısım toplumsal ve zihinsel

rahatsızlıkların ancak eğitimle tedavi edilebileceğini düşündüğünü iddia etmişlerdir. West, klasik iktisatçıların bir ekol olarak toplumda suçluluğun azaltılması ve mutluluğun artırılıp yaygınlaştırılmasına ilişkin görüşlerinin en çok eleştirilen ve kötüye kullanılan görüşleri olduğunu söylemiştir. (Adı geçen eser, s. 118) Samuels ise çalışmasında Smith'in eğitimi sanayileşmenin yol açtığı olumsuzlukların tedavisinde en önemli unsur olarak gördüğünü ifade etmiştir. Özetle West, eğitimle ilgili tartışmaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini önersememenin, ekonomik gelişmenin sürmesinde eğitimin ruhunun tam olarak anlaşılmasını güçleştirdiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak her iki akademisyen de Smith'in eğitim konusundaki görüşlerini dar çerçevede yorumlamışlardır. Şayet Smith'in Milletlerin zenginliği konusundaki görüşleri daha geniş bir çerçevede yorumlanırsa, ekonomi konusundaki argümanlarıyla eğitim vasıtasıyla yapılacak sosyal kontrollerle ilişkin analizleri arasındaki çelişkinin büyük ölçüde ortadan kalktığı görülecektir.

III

Smith'in "Laissez - Faire" politikası bir bütündür. Dolayısıyla hükümetlerin ekonomik olmayan diğer faaliyetlerinden ayrı düşünülmemelidir. Eğer "Laissez - Faire" politikası toplumun temel refahını artırıcı bir unsur olarak görülüyorsa başarmak için devletin üç temel görevi en iyi şeklide yerine getirmesi gerekir. Bu görevlerden ilki toplumu dış tehlikelere karşı korumaktır. İkincisi ülke içinde hukuk ve düzeni kurup yönetmektir. Sonuncusu ise kamunun büyük kesiminin yararına olmakla birlikte kârlı olmaması nedeniyle müteşebbislerce tercih edilmeyen alanlarda mülkiyeti kamuya ait girişimlerde bulunmak ve bunları sürdürmektir. Hükümetlerin en başarısız olduğu alanlardan birisi de genel eğitim hizmetlerinin yer aldığı bu sonuncu alan olmuştur. Esasen genel eğitimin ihmali ekonomik politikaların başarısını hem olumsuz yönde etkilemiş ve hem de hükümetlerin etkinliklerini azaltmıştır. Şimdi analizlerimizi önce hukuk düzeninin kurup yönetme görevini dikkate alarak sürdürmeye çalışalım.

Smith'e göre; işgücünün etkin bir şekilde kullanılmasının yanı sıra daha önceki nesillerin yarattıklarının miras yoluyla elde edilmesinden kaynaklanan mülkiyetin, gelişen bir toplumda medeni haklar vasıtasıyla korunması gerekir. Smith servetin artışı ile hukuk düzeninin ilerlemesi arasındaki bağlantıyı çok iyi bir şekilde görmüştür. Bu bağlantı ekonomik gelişme vasıtasıyla daha da perçinlenmiştir. Smith'in gelişmenin herhangi bir aşamasına ilişkin olarak tasavvur ettiği hukuk ve kamu düzenini büyük ölçüde mülk sahipleri biçimlendirirler. Tabiiyle bunlar, refah arttıkça daha fazla ihtiraslı hale gelecekler ve sonuçta toplumun çoğunluğunun ekonomik olmayan hürriyetlerini sınırlamak isteyeceklerdir. Ancak onlar hürriyetlerin ne şekilde sınırlandırılacağını kararlaştırırken hükümetler de bir bütün olarak toplumun menfaatlerini gözetecek şekilde hareket etmelidirler. İşte her üç sınıfın menfaatlerinin çakıştığı ve refahın emniyetinin sağlanacağı nokta burasıdır. Servet sahipleri (mülk sahipleri ve sermayedar sınıf) açık bir şekilde menfaatlerinin bilincindedirler. Buna karşılık işçi sınıfının durumu muğlaktır. Adil ve etkin bir hukuk ve kamu düzeninde biriken servet zor yoluyla geri alınamayacaktır. Buna karşılık sermaye birikimi başka deyişle yatırım yapma arzusu işgücü piyasasında talep yaratacaktır. Bunun sonunda ücretler yükselecektir. Bu itibarla çalışan kesimin menfaatlerinin nerede yatırdığını bilmesi ve bu menfaatlerinin diğer sınıfların menfaatleriyle uyulaşım içinde olduğunu anlaması oldukça önemli bir husustur.

Daha önce II. bölümde de açıkladığı üzere Smith'e göre; temel eğitim gören sıradan bir insan büyük olasılıkla menfaatlerinin nerede yatırdığını bilecektir. Ama burada şöyle

bir problemin varlığı sözkonusudur. Söz konusu problem ise sıradan insanın temel eğitimi sağlayacak ekonomik olanaklardan yoksun olmasıdır. Doğal olarak devlet genel bir eğitim düzeni tesis etmedikçe sıradan insanın cehaleti sürecektir. Tabiatıyla bu durum, kamu ve hukuk düzeninin tahrip görmesine yol açacaktır. Bu itibarla toplumsal açıdan önemli bir felaket nedeni, genel bir eğitimle büyük ölçüde önlenebilir. Nitekim Smith "Milletlerin Zenginliği" adlı çalışmasının 272. ve 273. sayfalarında bu husustaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır :

"Uygar bir toplumda, büyük kitlelerin eğitimsizlikten kaynaklanan yeteneksizlikleri onların olayları kavrayabilme kapasitelerini düşürmektedir. Hükümetler alt düzey insanların genel eğitimlerinden doğrudan bir yarar sağlamasa da bu husus önemini koruyacaktır. Doğal olarak toplum ne kadar çok eğitilirse üyelerinin, diğer gelişmemiş ve cahil toplumlarda görülen sancılı temel kaynağını oluşturan batıl itikatların, akıl dışı zevk ve hazların dayanağı olan aldatmacalara kapılmaları o kadar azalacaktır. Hükümetlerin güvenilirliğinin büyük ölçüde vatandaşlarca biçimlendirilen makul adalet kavramına dayalı olduğu özgür toplumlarda; insanlar mantıksız bir şekilde onu bozacak körü körüne hareketlerden kaçınacaklardır."

Anlaşılabacağı üzere, menfaatlerinin bilincinde olan eğitilmiş bir kamuoyu, hükümetlerce medeni haklara getirilecek sınırlamalara karşı daha iyi takdir edebilir bir konumda olacaktır. Şayet kanunlar adil olur ve iyi uygulanırsa halkın onlara irrasyonel bir şekilde karşı çıkma olasılığı azalacaktır. Ayrıca bu çeşit ülkelerde doğal olarak hükümetler de gayri adil yönetimde bulunamayacaklar, gayri adil kanunlar çıkaramayacaklardır. Sonuç olarak, etkin ve adil bir hukuk düzeninin yerleşip gelişmesi için hükümetlerin ehil ve bilgili olması temel koşuldur.

Smith'e göre hükümetlerin ikinci temel fonksiyonu toplumun dış tehditlere karşı korunmasıdır. Smith çalışmasında bu hususu farklı gelişme aşamasındaki toplumların ihtiyaçlarını karşılaştırmak suretiyle anlatmaya çalışmıştır. Toplumun savunulması sorunu uygar bir toplumda hükümetin uygar olmayan bir topluma göre daha önemli sorunu olmuştur. Bunun nedeni ise savunma amacıyla işgüç sahibi yani bir değer yaratan insanların askere alınmaları ve sonuçta devletin kamu harcamalarını finanse edecek vergi gelirlerinden yoksun kalmasıdır. Bu açıdan Smith ülkeyi savunacak ordunun uzman askerlerden oluşturulmasına taraftardır. Smith'e göre bu tür profesyonel askerlerin karmaşık silahları kullanmayı öğrenmeleri daha kolay ve çabuk olacaktır. Ancak burada temel sorun, bu tip askerlerden oluşan ordunun düzeninin ve iteatkarlılığının sağlanabilmesi sorunudur. Özetle gerekli kaliteye sahip bir ordu toplumu dış tehditlere karşı koruyacak ve özgür kalmasına yardımcı olacaktır. Kuşkusuz her toplumun güvenliği ana kural olarak onu oluşturan bireylerin vatan uğruna yapacakları fedakarlık ve cesarete bağlıdır.

Smith'in eğitimle ilgili tartışmaları, toplumun hem etkin bir orduya sahip olması ve hem de toplum fertlerinin yeterli cesarete sahip olması konusundaki gereksinimlerini (özellikle bu sonuncu gereksinimi) karşılayacak kapasitededir. Güvenilir bir ordunun karakteristik özellikleri; silahlara sahip olup onları kullanmayı öğrendikten sonra, mülkiyet ve mülkiyetin kullanımının en iyi şekilde güvence altına alınması şeklinde ortaya çıkan genel kamuoyunun ihtiyaçlarıyla çelişmemelidir. Bu karakteristik özellikler, toplumun eğitim düzeyi yüksek olduğu zamanlarda yüksek olmadığı zamanlara göre daha

net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Smith korkaklığı da eleştirmiş ve bunun hükümetlerin eğitimle önleyebileceği bir durum olduğunu iddia etmiştir. (Milletlerin Zenginliği, Sayfa 272)

IV

Yeterince entellektüel standartlara sahip olamamanın yanısıra hükümetin sıradan insana temel eğitimi sağlamada uğradığı başarısızlık, hükümetin bilgi ve etkinliğinin sağladığından daha geniş bir alana ekonomi politikasının tabii özelliği vasıtasıyla yansiyacaktır. Bununla birlikte eğitim standartlarının yükseltilmesi halinde hükümet icraatlarındaki düzelmelerin olması Smith'in ekonomi politikalarının incelenmesinde dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Nitekim, serbest rekabet eğitilmiş bir toplumda eğitimsiz topluma göre daha çok yarar sağlamaktadır.

Birkaç önemli konuda; Smith, doğal liberalizmin yararlarının eğitime bağlı olduğunu düşünmüştür. Eğitim hükümetlerin standartlarını düzeltmiş, üretimde dışsal ekonomilerin yararlarını geliştirmiş, ferdi menfaatlerle toplumsal menfaatlerin uzlaşmasını sağlayarak kaynak tahsis ve gelirin paylaşılmasında ideale yaklaşılması olanakları yaratmıştır.

Yararlanılan Kaynak :

R.D. Freeman : Adam Smith, Education and Laissez Faire. **History Of Political Economy Review**, 1969, Volume 1. p. 173-186